బేసిన్ బ్రిడ్జి దగ్గర

మునస్వామినాయుడు మూలనత్రం బస్టాండులో బస్సు దిగేటప్పటికి మద్రాసులో ఎండ నిప్పులు చెరుగుతూ ఉంది.

బస్టాండు దగ్గరున్న నాలుగు రోడ్ల కూడలిని దాటి టంకశాల వైపు నడవసాగాడు. మునస్వామినాయుడు సిటీ బస్సు స్టాపుల దగ్గరున్న షెల్టర్ల క్రింద ఓపినంత మంది జనం ముసుకుంటున్నారు. రోడ్డు కిరువైపుల ఉన్న టింబర్ డిపోలలో టోకు వ్యాపారం హుందాగాజరుగుతోంది.

టంకశాల గడియార స్తంభం దగ్గరికి వచ్చేటప్పటికి మునస్వామినాయుడుకు ఆయాసం ముంచుకు వచ్చేసింది. ఒకవైపు సేద్యం, మరోవైపు వడ్డీ వ్యాపారం, చాలని దానికి ఊర్లో పంచాయితీ గొడవలు. అర్వై ఏండ్లు పైబడ్డ వయసు, వయసుతో బాటు పెరుగుతున్న జబ్బులు – ఆయనిప్పుడు అట్టే శారీరక శ్రమను తట్టుకొనే పరిస్థితిలో లేడు. మింట్ దగ్గరున్న సిటీ బస్టాండు ఇంద్రజాలం చేస్తున్నట్టుగా బస్సుల్ని లోనికి మింగుతూ, మళీ రోడ్డుమీదకు కక్కుతూ ఉంది. మోటారు వాహనాలు, రిక్షాలు, ఎద్దుల బండ్లు వన్నార్‌పేట వోవర్ బ్రిడ్జి పైకి క్రిముల్లా ప్రాకి అటు పక్కకి జారి అదృశ్య మవుతున్నాయి. నగర మాయావ్యూహంలో పడి మునస్వామినాయుడు కొంతసేపు చలనరహితంగా నిలబడిపోయాడు.

గడియార స్తంభం ఎండకు తలవొగ్గి రెండు చేతులు జోడించినట్లుగా గంట పన్నెండు అయింది. సేద తీరడానికి దగ్గరలో కాస్త నీడ కూడా లేదు. అయినా ఇది నీడపాటును వెదుక్కుంటూ వెళ్ళవలసిన సమయం కాదు. వెదుకవలసినవాడు చంద్రయ్య. చంద్రయ్య తండ్రి రాగప్పనాయుడు, మునస్వామినాయుడు దాయాదులు. భూముల పంపకాల్లో బంధుత్వాలు గంగలో కలిశాయి. కొన్నిసెంట్ల భూముల దగ్గర పట్టింపుల వల్ల కొన్ని సంవత్సరాల పాటూ కోర్టుల్లో కేసులు జరిగాయి. దాదాపు రెండు సంవత్సరాల క్రితం మునస్వామినాయుడు చంద్రయ్యకు ఇచ్చిన అప్పు అసలు వడ్డీలతో కలిపి ఇప్పటికి ఏభైవేలు దాటింది. అసలు, వడ్డీల మాట అటుంచి చంద్రయ్య మునస్వామినాయుడుకు కనిపించి ఇప్పటికి ఆరు నెలలు దాటుతోంది. కొన్నాళ్ళవరకు చంద్రయ్య తల్లి అపరంజమ్మ అయినా ఊర్లోనే ఉండి, అప్పుడప్పుడు కొడుకు పొలకువ జెప్పేది. ఇప్పుడు ఆమె కూడాసొంత ఊర్లో ఇల్లు పాడుబెట్టేసి, చేన్లు బీడుబెట్టేసి కొడుకు దగ్గరికి వచ్చేసింది. మునస్వామినాయుడు మదరాసులో తెలిసిన మనషులందరితోనూ

చంద్రయ్య జాగ గురించి వాకబు చేసి చూశాడు. ఒకరు చెప్పిన మాట ఇంకొకరు చెప్పలేదు. చివరికొక చిన్న తీగ దొరికింది. తీగ లాగితే డొంకంతా కదలవచ్చు. కానీ చివరకు కుందేలు దొరుకుతుందన్న భరోసా ఏమీ లేదు. మానవ యత్నానికి మును స్వామినాయుడు పూనుకున్నాడు. అంతర్గతమైన ఈ సంక్షోభం నుంచీ, బహిరంగకమైన నగర సంరంభం నుంచీ ఎవరిదో తెలిసిన గొంతుక వినిపించినట్లే ఉలిక్కిపడి సర్దుకుని ఎదుటపడ్డ ఆకారాన్ని తేరిపార చూశాడు.

వచ్చినవాడు కొత్త కొండయ్య. అతడు టంకశాల నాలుగు రోడ్ల కూడలి దగ్గర చిన్న తార్పాలు గుడారం వేసుకుని చెప్పులు కుట్టుకుంటున్నాడు.

''ఓరి కొండయ్యా! ఎక్కడోడు ఎక్కడ తేల్నావురా' మునుస్వామినాయుడు నోరుతెరిచేశాడు.

''సర్కారోళ్ళు కట్టించిన ఇంటిని పరిగిలిబెట్టేసి సబ్సిడీ గొర్రెల్ని అమ్మి తినేసి కడాకు ఈ టంకసాల గుడారం కింద కూసోని సెప్పులు కుట్టుకుంటూ ఉండావు గదరా. సింహాసనం ఎక్కిస్తే మళ్లా తోలు గరస్తావుండావు గదరా'' అన్నాడు నాయుడు.

కొండయ్య కాకీ నిక్కరు జేబీల్లో వెదుక్కుంటూ చెవుల్ని నలుపుకంటూ, జుట్టు బరబరా గోక్కుంటూ నాయుడు మాటలకు నానా ఇబ్బందులు పడిపోయాడు. నాయుడిని తీసుకెళ్ళి తన గుడారంలో పీట వేసి కూచోబెట్టుకుని, ఒకపక్క తన పని జేసుకుంటూనే తన కత చెప్పసాగాడు కొండయ్య.

''ఆ కత ఎందుకులే స్వామీ. మేమూ ఒక కయ్యా కాలవగ, గొడ్డు గోదగా ఉంటే మా ఊర్లో వాళ్ళకి వోర్సదా. మేము బాగుపడిపోతే మళ్ళీ వాళ్ళకు కూలీ నాలీ చేసే వాళ్ళెవరు. మొన్న జరిగిన ఎలక్షన్లలో తగరార్లయిపోయి వాళ్ళు మమ్మల్ని ఎన్నెన్ని గతులు బట్టించాలనో అన్నని గతులు పట్టించినారు. నీకు తెలవంది ఏముండాదీ సామీ. మొత్తం మావి ఇర్వై ఎనిమిదిండ్లు. నేనొచ్చేనాటికి ఎనిమిదుండె. ఇప్పటికి ఎన్నుండాయో, ఏమో: కుంటోన్నోళ్ళ శ్రీరాములు కాళాస్త్రిలో రిక్షా తొక్కుకుంటూ ఉండాడు. లచ్చుములుగాడు నగిరిలో సినిమాటాకీసులో టికెట్లు చింపతా ఉంటాడు. రాజమ్మ, దాని మొగుడు మురగయ్య తిరిప్తిలో బండిమీద సలవగుడ్డలు ఇస్త్రీ చేసుకుంటూ ఉండారు. నేను ఈపట్నం జేరి ఈ మింటుకాడ మణిస్థంభం కింద కూసోని చెప్పులు కుట్టుకుంటూ ఉండా. నా భార్య నా కొడుకుని పిల్సుకోని రాజుల కండ్రిగ కాడ దాని పుట్టిల్లు జేరిపోయ్యింది... ఇదే పట్నాన ఎంతమంది బిచ్చగాళ్ళు బదకడంలే. వాళ్ళలో నేనూ ఒకడు...'' అని పెద్దగా నిట్టూర్చి పైకిలేచి నోటిలోని వక్కాకును ఉమ్మేసి వచ్చి మళ్ళీ కూచుంటూ – ''అయినా మీరు పట్నంలో యాడికి వచ్చుండారు సామీ'' అన్నాడు కొండయ్య.

''మీకేమిరా. అయినకాడికి అప్పులు జేసేసి ఉండూ రొదిలి పర్రారైపోతారు. మేము గదా, మీకు అప్పులిచ్చేసి మిమ్మల్ని వెదుక్కుంటూ ఊరూరు ఆగోరించు కుంటూ ఉండాము'' అని ఆరంభించి మునస్వామినాయుడు చంద్రయ్య అప్పు గురించి, ఆరు నెలలై అతడు తనకు కనిపించకపోవడం గురించి, ఎక్కడో గాలిపోవిడిగా ఒక వార్త తెలిసి తాను ఇప్పుడు వెదుక్కుంటూ రావడం గురించి కొండయ్యకు చెప్పాడు. చంద్రయ్య అడ్రసు కనుక్కునే డిటెక్షన్‌లో కొండయ్య మునస్వామినాయుడు అసిస్టెంట్ హోదాలో బయలుదేరాడు.

మింట్‌బస్సు డిపోను దాటుకుని వారిద్దరూ వన్నియార్‌పేట వోవర్ బ్రిడ్జిని ఎక్క సాగారు. బ్రిడ్జిపైన ఫుల్‌పాత్‌లపై కొంతమంది చిన్న చిన్న టెంట్లలోనూ, మరికొంతమంది మండే ఎండలోను టమేటోలు, ఎర్రగడ్డలు, గెనిసిగడ్డలు మొదలయినవి కుప్పలు బెట్టి అమ్ముతున్నారు. తోపుడు బండ్లపైన అమ్ముతున్న అరటి, సపోటా పండ్లు - అమ్ముతున్న వారు కూడా ఎండ వేడికి వాడిపోయి నీరసంగా ఉన్నారు. చలవద్దాలు నింపుకున్న ఎర్రటి, నల్లటి, బూడిద రంగు కార్లు బ్రిడ్జి నెక్కి సన్నగా కిందికి జారు కుంటున్నాయి. గులకరాళ్ళు సిమెంటు, ఇసుక తీసుకొస్తున్న లారీలు, డ్రైవర్లు లోడర్లతోసహా మట్టిగొట్టుకొని దారంతాదుమ్ము వెదజల్లుకుంటూ పోతున్నాయి.

మునస్వామినాయుడు బ్రిడ్జి దిగి క్రిందనున్న ప్రతి షాపు దగ్గర ఆగి బోర్డులు చదువుకుంటూ నడవసాగాడు. కొండయ్య అప్పటివరకు పట్నంలో తాను తెలుసుకున్న ప్రాంతాల గురించి, మనుషుల గురించి, మెలకువల గురించి నాయుడితో ఏకరవు పెడుతున్నాడు.

అదృష్టవశాత్తు 'మురుగన్ మొదలి టిన్ ట్రేడర్స్' అనే చిన్న బోర్డుతో సన్నటి సందులాంటి అంగడి తొందరగానే కనిపించింది. షాపు యజమాని లేడు. గుమస్తాలాగా ఉన్న అతను చంద్రయ్య కాడు. విచారిస్తే చంద్రయ్య ఆ షాపు నొదిలేసి చాలా రోజులయిందనీ, ఇప్పుడతడు అక్కడికి నాలుగో వీధిలోని ఒక బిల్డింగు కాంట్రాక్టరు దగ్గర పనిచేస్తున్నాడనీ జవాబు వచ్చింది. నాలుగయిదు గుర్తు గుర్తులు చెప్పి ఆ కంట్రాక్టు పని దగ్గరికి వెళితే అతగాడి అడ్రసు దొరకవచ్చునని చెప్పాడు గుమాస్తా.

దారిపొడుగునా ఉన్న హోటళ్ళ దగ్గర, సినిమా టాకీసుల దగ్గర, బస్ స్టాపుల దగ్గర రద్దీ ఎప్పటికప్పుడు తగ్గుతూ మళ్ళీ ఉన్నట్టుండి విపరీతంగా పెరుగుతోంది. రోడ్డంతా చెత్తా చెదారం పేరుకుపోయి ఉంది. నిర్ణీత స్థలం చేరేలోపల ఇద్దరూ పూర్తిగా చెమటతో తడిసిపోయారు. దారిలో ఒక షాపు దగ్గర చల్లగా ఉన్న రంగునీళ్ళు కొన్ని కడుపులో పోసుకున్నా దప్పిక తీరలేదు.

సిమెంటు, ఇసుక, గులకరాళ్ళు కలిసి పెద్ద పెద్ద స్తంభాలు లేపుతూ, ఏడెనిమిది అంతస్థులపైకి దడులుగా కట్టిన కొయ్య నిచ్చెనలపై గోతం పట్టలు కట్టుకునిపూత పని జేస్తూ, నీళ్ళు, ఇటుకలు, జల్లి మెట్లపైన పైకి చేరుస్తూ - కాంట్రాక్టు పని సంరంభంగా జరుగుతోంది. పాత బిల్డింగును కూల్చేసి ఆ స్థానంలో ఏదో పెద్ద భవనం కడుతున్నారు. వాటరు టాంకుల నుండీ నీళ్ళు తెస్తున్న ఆడవారినీ, వారితో పరాచికాలాడుతున్న మేస్త్రీలను అడిగి చంద్రయ్య గురించి తెలుసుకొనేటప్పటకి మునస్వామినాయుడుకు తల ప్రాణం తోకకు వచ్చినంత పనయింది. చంద్రయ్యా పని చేస్తున్నది అక్కడే. అయితే ప్రస్తుతానికి అతడక్కడలేడు. నలభై, ఏభై కిలోమీటర్ల దూరంనుంచీ అతడిప్పుడు కాంట్రాక్టు పనికోసం లారీల్లో ఇసుక తోలుకొస్తున్నాడు. వెళ్ళిన లారీ రావడానికి నాలుగయిదు గంటలు పట్టవచ్చు. చంద్రయ్య ఇంటిఅడ్రసు చెప్పవలసిందిగా నాయుడు మేస్త్రీలతో మళ్ళీకొంతసేపు సంప్రదింపులు జరిపాడు. తమ కాంట్రాక్టరు లారీ డ్రైవరు కోసంవెదుక్కుంటూ వచ్చి అడ్రసు తెలియక చిక్కుల్లో పడిపోయిన ముసలాయనకు ఒక దారి చూపించడం కోసం నలుగురయిదుగురు మేస్త్రీలు ఇంచుమించు ఒకేసారి సిద్ధపడ్డారు. కొంతసేపటికి వారు ముసలాయన సంగతి మరచిపోయి, మద్రాసులోని ప్రాంతాల, వీధుల, సినిమా టాకీసుల, హోటళ్ళ పేర్లపైన, అక్కడికెళ్ళే దగ్గరి దార్లపైన, సిటీ బస్సుల నంబర్లపైన పేచీ పెట్టుకుని ఒకర్నొకరు బూతులు తిట్టుకోసాగారు. చివరికొక పది పన్నెండేండ్ల పిల్లవాడు చంద్రయ్య కాపుర ముంటున్న ఇంటిని చూపించే బాధ్యతను స్వచ్ఛందంగా తానే పుచ్చుకుని బయ ల్దేరాడు. తన బాధ్యత మరొకరి మీద పడ్డంతో కొండయ్య నాయుడి దగ్గర్నుండి సెలవు దీసుకుని వెళ్ళిపోయాడు.

అంతవరకు అపరిచితుడయిన ఆ పిల్లవాడి వెంట వన్నార్‌పేటలోని సందు గొందుల గుండా నడవసాగాడు మునస్వామినాయుడు. కొన్ని సందుల్లో ఇళ్ళకు వెల్లవేసి రెండు మూడు దశాబ్దాలు అయినట్టుగా ఉంది. చెత్తా చెదారం ఊడ్చి, రెండు మూడు నెలలు అయినట్టు ఉంది. చెత్త కుండీలలో చెత్త పూర్తిగా నిండి రోడ్డుమీద కొన్ని దిబ్బలు తయారయ్యాయి. నల్లటి, ఎర్రటి రంగుల ఎలక్షన్ బానర్లు, సినిమా పోస్టర్లు చినిగిపోయి సర్వత్రా వేలాడుతున్నాయి. రిక్షాల, అయిస్క్రీం బండ్ల గంటల ధ్వనులు, ఆటోల, మోటార్‌బైకుల హారన్‌లు, మధ్య మధ్య టీ అంగళ్ళలో నుంచీ వినిపిస్తున్న సినిమా పాటలతో చెవులు హోరెత్తిపోతున్నాయి. సైడు కాలువల దగ్గర కొంతమంది చిన్నపిల్లలు సామూహిక మలమూత్ర విసర్జన చేస్తూ సినిమా యాక్టర్ల గురించి చెప్పుకుని నవ్వుకుంటున్నారు. కాలువలు నిండి రోడ్డు మీదకు వచ్చేసిన మురుగునీళ్లతో రోడ్డంతా చారికలు చారికలుగా దుర్వాసనగా ఉంది. ఒక కొత్త దేశాన్ని

కనుగొన్నంత ఆనందం ముఖంలో తాండవిస్తుండగా పిల్లవాడు 'ఇంగెదా' అంటూ ఆగిపోయాడు.

14

తలుపు తెరుచుకోగానే కనిపించిన ఇండ్లు ఎండల యెడారిలో వేసుకున్న గుడారాల్లా ఉన్నాయి. మనిషి మాత్రమే నడవగలిగినంత సన్నగా ఉన్న దారికి అటూ ఇటూ పది పన్నెండు భాగాలుగా ఉన్నట్టుంది ఇల్లు. నాలుగయిదు ఇండ్లలో వాకబు చేసిన తరువాత అసలు ఇల్లు దొరికింది. తల వంచి ద్వారం గుండా ఇంట్లోకి చూశాడు మునస్వామినాయుడు. సగం రాలి నెరిసిపోయిన వెంట్రుకలతో, బలహీనంగా, నీరసంగా, దైన్యంగా ఉన్న ముఖంతో, వెలిసి మాసి చీలికలయిపోయిన చీరను ఎముకల గూడులాంటి ఒంటికి చుట్టుకుని ఒక మూలగా కూర్చొని ఉంది అపరంజమ్మ.

మునస్వామినాయుడు చిన్నగా దగ్గాడు. ద్వారంకేసి తలెత్తి చూసి దిగ్గున లేచి నిలబడింది అపరంజమ్మ. కరెంటు షాకు కొట్టిన భావం ఆమె ముఖంలో కనిపిస్తోంది. మూలనున్న కుర్చీని గోడపక్కన వేసి ''కూచోయ్యా, ఇదేనా ఊర్నించి రావడము, ఎట్ట కనిపెట్టివి కొంపను, ఊర్లో అందరూ బాగుండారా'' అంది.

''ఏం బాగోలే మా బాగు. ఊర్లో వాళ్లకందరికీ అప్పులిచ్చేసి వాళ్ళ నెదుక్కుంటూ దేశమంతా దిరుక్కుంటూ ఉండాము. అంతా గాచ్చారం. ఎవరికి తప్పింది. ఇల్లు కనుక్కునే దేముండాది. దుడ్డు మీకిచ్చేసి దాన్ని వసూలు చేసుకోవాలంటే మీరు చెన్నపట్నంలో ఉండినా రావాల. పరాదేశం పొయ్యినా రావాలి. సాటి బంధువులని జెప్పి కనికరంతో సగాయం జేసినందుకు మాకు తగిన శాస్తే జరగతా ఉండాది. దుడ్డు తీసుకొని ఇప్పటికి రెండ్లేండ్లయింది. దానికి వడ్డీ ఏమయింది. అసలు ఇంకెంత ఉండాది అనేమన్న గవనముండాదా మీకు? కడాకు మడుసులు కూడా కంటికి కనపడకుండా తిరగతా ఉండారే, మీ నాయం మీకు సరిపోతదా...!'' మునస్వామి నాయుడు కోపంతో ఉడికిపోయి వణకసాగాడు.

అపరంజమ్మ ఇత్తడి బిందె నుండీ నీళ్ళు ముంచి లోటాను కొంగు చేత్తో పట్టుకుని నాయుడికి ఇచ్చింది. ''ఏం జేసేదయ్యా. నువ్వే జూస్తా ఉండావుగదా, వాడి నెత్తిన శని కూచోనుండాది. వాడు బంగారం పట్టినా మట్టైపోతా ఉండాది. కొంచెం ఓపిక బట్టు సామీ. ఇంతా పోగొట్టుకున్నాము. నీకు మాత్రం ఎగ్గొట్టి ఏమి బాముకోబోతాము. కొంచెం ఓపిక బట్టు సామీ. తలకాయి తాకట్టు బెట్టైన నీ రూకలు నీకు కట్టిచ్చేస్తాము'' అంగలార్చింది అపరంజమ్మ.

''ఎంతని ఓపిక పట్టాము జెప్పు. రెండేండ్లయింది. వడ్డీ నయాపైసా కట్టేదానికిలే. అసలు సంగతే మర్చిపోతివి. ఇంతెందుకు జరిగేమాట జెప్పు. అయ్యేదీ లేనిదీ

జరిగేమాట జెప్పు. మా సొత్తు మీకిచ్చేసి మి దగ్గిర ప్రాణాధారం బడట్టుండాద. ఎఉ౧ కొడుకు? ఈడి కెత్తుక్కోని వచ్చినా ఇంకా కండ్ల బడటంలేదే. ఇంకోసారి నేను మనిషిగా రాబొయ్యేది లేదు. వస్తేగిస్తే కోరట్టు నోటీసే. లేకపోతే కోర్టు అమీనే, మీరే తేల్చుకోండి'' - మునస్వామినాయుడు పైనవకంతో చెమట తుడుచుకుంటూ వగర్చసాగాడు.

''దాంకోనుండేందుకు వాడేమన్నా దొంగతనం జేసినాడా, ఖూనీ జేసినాడా. అప్పే గదా చేసినాడు. వాడు ఈడేడ దాంకోని లేడు సామీ. వాడి కడుపాత్రం కోసం వాడు పొయ్యుండాడు. ఇన్నిగాదు, ఇంకిన్ని కష్టాలొచ్చినా, కంఠంమీద కత్తేటు పడిపోతా ఉన్నా మేము ఒకరి సొత్తు ఎగరేసేవాళ్ళము గాదు సామీ. ఎట్టా ఇంకా ఒక పదైదు గుంటలు మడికయ్యి మిగులుండాది. దాన్ని నువ్వే ఒక యెల వేసుకోని రిజిస్ట్రేషను జేసుకొని మిగిలిన ఒకటో రెండో మాకు పారెయ్యి. ఈ రుణం దీరిపోతే సాలు, తరువాత తింటిమో, పస్తులుంటిమో మా తలపాడు మాది'' అంది అపరంజమ్మ.

సమస్యకు తాను ఆశించిన పరిష్కారమే లభించడంతో మనస్సు కొంత శాంతపడి, మరుగునపడ్డ చుట్టరికం జ్ఞాపకం వచ్చింది నాయుడికి. '' ఇంతకీ ఏందమ్మా మీ చంద్రడు జేస్తా ఉండే యాపారం. ఇంతకీ నీ కోడాలు ఏడుండాది. లారీ అమ్మితే అమ్మినాడు. మిగిలిన రూకలు బెట్టుకోని మాలాడ అంగడిలోనో, రెడ్‌హిల్స్‌లోనే అంగిడి పెట్టుకున్నా దినబత్తెం జరిగిపోతాది గదా. ఇంత బతుకూ బదికి కడాకు ఇప్పుడు ఇసిక లారీలు దోలుకుంటూ ఉండాడే! వీడేడ బాగుపడబొయ్యేది'' పెద్దరికంతో నాయుడు హితవు చెప్పాడు.

చాలా దినాల తరువాత తమ క్షేమ సమాచారాలకు సంబంధించి ఒక ప్రశ్న వినిపించడంతో అపరంజమ్మ నిలువునా చలించిపోయింది. ''సావాస మట్టాంటాది సామీ. వాడు చెప్పుడు మాటలే ఇని చెడిపోయినాడు. ఇంకా వాని బుద్ధి వానికి రాలేదు. ఇప్పిటికన్నా మనూరు బొయ్యి సొంతమో, వారమో, కూలో జేసుకోని, నాలుగు పాలగొడ్లు పెట్టుకొని లచ్చనంగా బదతదాము రారా అంటే చెవుల్లో ఏసుకోవడంలా. వాని కేందో పుట్టిన ఊరిమీదే రోత బుట్టిపోయిండాది. బదికినా సచ్చినా ఈడనే సస్తాను కానీ ఆ ఊరి పొలిమేర తొక్కనంట ఉండాడు. ఊర్లో ఎవిరిమాటా లెక్కకెత్తుకోకుండా బొయ్యి గూడూరు కాడ పెండ్లి జేసుకోని వచ్చినాడు గదా. వాని బావమరిదే ఇంత చెడుపుకు కారణం. వాడి మూలంగానే వీడు దున్నే భూమిని అడమానం పెట్టె. ఇంట్లోని నగా నట్రా అమ్మేసె. లారీ కొని ఆంధ్ర నుండీ బ్లాక్ లోడ్లుగా వొడ్లు, బియ్యం రెడ్ హిల్సుకు తోల మరిగినాడు. యాపారం బాగా జరిగినన్నాళ్ళు వాడ్నీ వాడి బామ్మర్దినీ పట్టేదానికి పదిమంది సాల్లేదు. బూమ్మీద నిలబడకుండా ఆడిరి. కేజీలు కేజీలుగా మాంసం, కోళ్ళు దిని తాగి తందనాలు ఆడేసిరి. ఆ బండికి రెండుసార్లు ఆక్సిడెంట్లయి

దాన్ని అయినకాడికి అమ్మేసి మళ్ళీ ఒక ఇరై ఏలు అప్పుజేసి కొత్త బండి కొనిరి. దాన్ని కూడా తిరుత్తణి చెక్‌పోస్టు కాడ విజిలేన్సోళ్ళు పట్టి కోర్టు కేసేసిరి. దానిమింద ఇప్పటికి మళ్ళొక యిరై ఏలు అయ్యుండాది. కేసు ముగిసి లారీ వచ్చేసిందో, లేదా అప్పులోళ్ళు దాన్ని కూడా తోలుకోని పూడ్సినారో నాకేమీ ఇంతవరకు గోచరానికి రాలేదు. దొరికింది దొరికినట్టు తినేసి – రేపు మాపేమని జూడకుండా తాగి తందనాలాడేసి సంపాదించిన దంతా నీళ్ళమాదిరి కర్సు జేసేసిరి. మన తాహత్తేమి, మన వొరవేమి, ఖర్చేమి అని జూడకుండా ముడ్డిమూడుసుట్లు అప్పులు జేసుకోని ఉన్న బండి అమ్ముకోని బికారోళ్ళ మాదిరి ఈ పట్నం జేరిపొయ్యినాము.

''అయ్యో! ఊర్లో వాళ్ళు గాక పొయ్యిరి. బయటోళ్ళు మోసం జేసేసిరి. సాహస కాపులు పగోళ్ళయిరి. సొంత బామ్మర్ది తప్పుదోవ పట్టించె. కడాకు కట్టుకున్న దాని క్కూడ వాడిమీద యిస్వాసం లేకపొయ్యింది. దాని మాయలో బడే వాడు బదుకు బుగ్గి చేసుకుండె. వాడి బండి సాగినన్నాళ్ళు పెరక్క దిని – అది నిల్సిపోయినాక అదీ, దాని తోడబుట్టినోడు నా కొడుకును మెట్లతోనూ, శాట్లతోనూ కొట్టి ఈదిలోకి తోసేసిరి. ఇంకా ముప్పై ఏండ్లు కాలా. ఈ వొయిసుకే నా కొడుకు కన్న కష్టాలు పడిపొయ్యినాడు. ఇంతమంది మోసం జేసినారు గదా, ఇప్పటికీ వాడు తనను తాను తిట్టుకుంటాడే గానీ ఇంతవరకు ఒకర్నొక మాట అనబోతాడు, నేను వినబోతాను. దేవుడే మాతో పరాసికం ఆడతా వుండాడు సామీ. ఒకర్ననేది ఏమిటికి! వాడికి ఎప్పుడు మంచికాలం వస్తాదో ఏమో, అది రాకముందే నా కట్టే కడతేరిపోతాదో ఏమో...'' అపరంజమ్మ గుడ్ల నీరు కుక్కుకుంది.

చంద్రయ్య మధ్యాహ్నం భోజనానికైనా ఇంటికి వస్తాడేమోననే ఆశతో మునస్వామి నాయుడు అపరంజమ్మ మాటలు వింటూనే వీధి ద్వారంకేసి చూస్తూ కూచున్నాడు. విపరీతంగా ఎండగాసి ఉమ్మగించడం వల్ల సాయంకాలానికి మబ్బులెక్కి నాలుగు చినుకులు రాలేట్టుగా ఉంది.

టైము మధ్యాహ్నం రెండున్నర గంటలవుతోంది. అపరంజమ్మ స్టవ్వు ముట్టించి ఎసరు బెట్టింది. వైర్లు తెగిపోతున్న ప్లాస్టిక్ మంచం ఒకటి, కొద్దిపాటి పాత సామగ్రి, అక్కడక్కడ ఉండలు ఉండలుగా మాసిన గుడ్డలు – ఇల్లంతా దరిద్ర కళ కనిపిస్తోంది. నుసి రాలుతున్న గోడకు చంద్రయ్య తండ్రి రాగప్ప నాయుడు ఫోటో వ్రేలాడుతోంది. రాగప్పనాయుడు బదికినన్నాళ్ళు తన ఊరు, తన ఇళ్ళు, తన మడికయ్యలు తప్పించి నాలుగూర్లు తిరిగినవాడు కాడు. చలికాలంలో సయితం అతడు దుప్పటి కప్పి ఎరగడు. ఎండాకాల మెప్పుడూ పెరట్లోని కొబ్బరి చెట్ల క్రింద నులక మంచం మీద పడుకుని నిద్రబోయేవాడు. పైరు పచ్చల క్రింద పచ్చపచ్చగా గడచిపోయింది అతడి

జీవితం. మరణానంతరం అతడి ఫోటో మాత్రం ఇప్పుడు ఈ జనారణ్యంలో ఈ ముంట వాడలో ఈ పాడుబడిన ఇంటిలో కూలిపోతున్న గోడను పట్టుకుని వ్రేలాడుతోంది.

''ఇంటి కెంత బాడిగ?'' మునుస్వామి నాయుడు పై కప్పు కేసి చూస్తూ అడిగాడు.

''దాని మాట ఎందుకులే. డెబ్బై రూపాయలు. మళ్ళీ కరెంట్ సార్జీ మనదే. వొయినంతా లంకంత ఇంట్లో సంసారం జేసి కానగసెట్ల నీడల్లో సల్లంగాదిని. ఈ ఉడిగిబోయిన కాలంలో ఈ దర్బేసి కొంపలో పొద్దల గూకులూ ఉబ్బ బానలో పెట్టినట్టు ఉడికిపోతా ఉండాను. చంద్రుడయితే తల కడిగి నీళ్ళు పోసుకొని రెండు నెల్లయింది. సిగరెట్లు, సారాయి తాగి తాగి ఎమిక లెమికలుగా దినదినానికి తీసిపోతా వుండాడు. చుట్టూ సాయిబులు. ఒకటే చేపల నీసు. ఈ పన్నెండు ఇండ్లకూ ఒకే కొళాయి. బాతురూములు, కక్కసులు మూడు మూడుండాయి. కొళాయి దగ్గర ఒక బిందె నీళ్ళు పట్టుకోవాలంటే, ఈ పటంగి బాశాలుల దగ్గర దినమొక శ్రమగా ఉండాది. ఆ కక్కుసు ఒక బూలోక నరకము. నరమానవుడు దాంట్లోకి పోతే పద్దినాలు అన్నం నగించదు. ఏం బదుకో నాయినా, సస్తి గిస్తే కూడా పీనిగను లాగి పారేసే దానికి ఈడ నలుగురు మడుసులు పలకరు. మొన్న ఈ పక్క ఆరో ఇంట్లో దానం చేసేందుకు దుడ్డు లేక రెండునాళ్ళు పీనిగను ఇంట్లోనే పెట్టుకొని ఉండిరి...'' అపరంజమ్మ ఆక్రోశంతో మునస్వామినాయుడు గుండెలు అవిసపోసాగాయి.

తన కష్టం, తన అప్పు తీరే యోచన మరచి, ఊర్లో వాళ్ళ కష్టాల్లోకి తలదూర్చడంతో మునస్వామినాయుడుకు తల దిమ్మతిరిగి బొప్పిగట్టినంత పనయింది. కనీసం ఎదుటి మనిషిని ఓదార్చడానికైనా అతడి మాటలు చాలడం లేదు. లేవడానికి ఉద్యుక్తుడయ్యాడు మునస్వామినాయుడు.

అన్నం తినందిగాక పోగూడదని అపరంజమ్మ దోవకు అడ్డం నిల్చుకునివుంది. మొన్న మొన్నటిదాకా పదిమందికి వొండి, వడ్డించిన చెయ్యి - భోజనం సమయానికి ఇంటికొచ్చిన చుట్టం పస్తుబోవడం ఆమెకు కడుపులో చెయ్యి పెట్టి దేవినట్టుగా ఉంది. వచ్చేటప్పుడు హోటల్లో భోజనం చేసేసే వచ్చానని మునస్వామినాయుడు అపద్ధర్మంగా బొంకాడు.

''తినేదేముండాది తల్లే. మీ ఇంట్లో మేము, మా ఇంట్లో మీరు కాలానికి తినకనే బోతామా. దిగవూరు వొంకలో అయినకాడికి ఇసిక ఎత్తేసి పట్నం తోలేస్తా ఉండారు. బావుల్లో నీళ్ళు ఒకేసారి రెండు మూడు మట్ల క్రిందికి పొయ్యుండాయి. అయిదార్సు పవరు మోటారు ఏమిటికీ పనికిరావటంలా. ఏడున్నర ఆర్సు పవరో అంతకు మించిందో ఎయ్యాల. ఊర్లో కూలోళ్ళు మనకాడికి రావటం లేదు. మనమేవాళ్ళ కాళ్ళు కడిగి

పొయ్యి అంగలార్చేటట్టుండాది. శానా మాట్లాడితే వాళ్ళిండ్లు వాళ్ళే అంటించుకునేసి మనమీదే పోలీసు కంప్లంయింటు ఇచ్చేటట్టుండారు. శెనిగి చెట్టుకు, వరి పైరుకు దేనికి జూడు తెగులే. ఎరువులకు, పురుగు మందులకు పోంగా ఏ ఫలితంలోనూ సేతిలో రూక మిగలటంలే. నాకు టయిమవుతాది. మోటారు జూడను లింగిసెట్టి వీధికన్నా బోయిరావాల. నేను ఇంటికి పొబొయ్యేది ఏడుగంటల బస్సుకే. చంద్రుడొస్తే ఆ టయింకన్నా వచ్చి బస్టాండులో కలబడమను. బాండుకు టయిమవతా ఉండాది. బాండు తిరగ రాసుకునేదో, నేల సంగతి ముదివి జేసుకునేదో ఏదో ఒకటి సెయ్యాండి. ముసిలోన్ని, నేను మళ్ళ మళ్లా రాలేను. నన్ను తిప్పి సంపద్దండి.''

వీధి మలుపుదాకా నాయుడు వెనకనే వచ్చింది అపరంజమ్మ. కార్నరులోని బంకులో సోడా తీసి నాయుడికిచ్చి అతను తాగినాక వెనుదిరిగింది.

ఏడు గంటల బస్సు కోసం సాయంత్రం అయిదు గంటలకే బస్టాండు చేరుకున్నాడు మునస్వామినాయుడు. రాత్రయి దీపాలు పెడితే ఆయనకు చూపు సరిగ్గా ఆనదు. మిరిమిట్లు గొలిపే దీపాల మధ్య ఆయన మరింత దూరం నడవలేడు. ఉదయం వన్నార్‌పేట వీధులన్నీ గాలించి గాలించి మూడు గంటలకు హోటల్లో భోజనం ముగించేటప్పటికి ఆయన కాళ్ళు పచ్చి పుండుల్లా తయారయ్యాయి. అందుకే చివరకు లింగిచెట్టి వీధికి వెళ్ళడం కూడా మానుకున్నాడు. పోనీ మూడు గంటల ప్రాంతంలో కేకేనగర్‌లోని మనుమరాలు ఇంటికైనా తానువెళ్ళి ఉండవలసింది.

అక్కడికి కూడా వెళ్ళకపోవడానికి దూరం ఒకటే కారణం కాదు. మనుమరాలి ఇల్లు మూడో అంతస్థులో. అది అపార్టుమెంటు ఇల్లు. పదే పదే వీధిలోకి వచ్చి పోవడానికి సాధ్యం కాదు. ఇంట్లోంచి బయటకు వచ్చేవరకు ఆకాశం కూడా కనిపించదు. కరెంటు పోయి ఫాన్లు తిరక్కపోతే ఉమ్మలో ఉడికిపోవాల్సిందే. మనవరాలికి ఇద్దరు పిల్లలు. వారు ఇంట్లో మాట్లాడే భాష తెలుగు. వీధిలో కెళితే మాట్లాడే భాష అరవం. స్కూల్లో ఇంగ్లీషు మీడియం. పిల్లలింకా అరుదుగా వచ్చే మునస్వామినాయుడు లాంటి పల్లెటూరి ముసలి చుట్టంతో ఏ భాషలో మాట్లాడాలో తేల్చుకోలేకపోతున్నారు. ఉదయం లేచిన దగ్గర్నుంచీ ఆఫీసులకు, స్కూళ్ళకు, మార్కెట్టుకు, బజారుకు వెళ్ళడానికి నానా హైరానా పడిపోవడము, సినిమా ముందో, చౌక దుకాణాల ముందో, సిటీ బస్టాండ్ల వద్దో ఏదో ఒక క్యూలో గంటలు గంటలుగా వెళ్ళదీయడము - తప్పించి ఆ ఇంటి సభ్యులకున్న ఒకే ఒక ముఖ్యమైన వ్యాపకం టీవీ. రారాని బంధువులు వెదుక్కొని ఇంటికి వస్తే వారి బాగోగులను సాకల్యంగా విచారించడానికి కూడా టీవీ వారి ననుమతించదు. ఆ మొదటి తరగతి జైలు శిక్ష కంటే ఈ అరుబయలు జైలే మేలనిపించింది మునస్వామినాయుడికి.

మూలసత్రం బస్టాండు - పది నిముషాలు కూడా తాపీగానూ, హాయిగానూ నిలబడి బస్సు కోసం ఎదురు చూడతగినంత శుభ్రంగా లేదు. ఒకవైపున గోడల నుంచి వస్తున్న కంపు, మరోవైపు రోడ్డుమీది నుంచీ వస్తున్న ఉప్పు చేపల కంపు. బస్టాండంతా వ్యాపించిన పెట్రోలు, ఇతర ఆయిళ్ళ వెగటు వాసన, వాడి కుళ్ళిన పూల, పండ్ల దుర్వాసన. బస్టాండు దుర్భరంగా ఉంది. మునస్వామినాయుడు గాలి మార్పు కోసం బస్టాండు పక్కనున్న బేసిన్ బ్రిడ్జి పైకి నడిచాడు. బ్రిడ్జి కింది నుంచీ రైలు దార్లు పోతున్నాయి. బకింగ్‌హామ్ కెనాలో, లేదా అలాంటి కాలువ మరొకటో నిండుగా మురుగునీళ్ళతో నల్లగా కదులుతోంది. మునస్వామినాయుడికి నానాటికీ ఇసుప తీసికట్టె ఎండిపోతున్న తమ ఊరి వాగు జ్ఞాపకంవచ్చింది. దిగంతాల వరకు వ్యాపిస్తున్న విశాల నగర వలయంపై అక్కడక్కడ లైట్లు వెలగడం మొదలుపెట్టాయి. మురుగు కాలువ పక్కనున్న మురికి వాడల్లో చీకట్లు వ్యాపిస్తున్నాయి. బ్రిడ్జిపైన శరవేగంగా దూసుకుపోతున్న కార్లకు, బస్సులకు అడ్డంపడి చింపిరి జుట్టు, చీలికలు, పేలికలయిన బట్టలు, మురికి కూపమయిన దేహంతో పిచ్చిదొకతే గోప్యమైన అవయవాల్ని బాహటంగా పదర్శిస్తూ రోడ్డుమీద నిర్లజ్జగా, నిదానంగా, ఠీవిగా నడిచిపోతోంది.

ఆసరికి నాయుడి కోసం కొండయ్య బస్టాండంతా గాలించి వెదుక్కుంటూ బ్రిడ్జిపైకే వచ్చేశాడు. సరైన సమయానికి సరైన స్థలానికే వచ్చినట్టుగా ఆనందపడిపోతూ కొండయ్య మురికివాడకేసి చెయ్యి జాపిస్తూ, ''అదే సామీ నా ఇల్లు ఇప్పుడుండేది. ఆడ నల్లగా ఈతచెట్టు మాదిర ఉండాదే, దాని పక్కనుండాదే'' అన్నాడు. అక్కడ ఒకేమాదిరిగా వందలాది పాకలు కనిపిస్తున్నాయి. ప్రత్యేకించి దేన్నీ గుర్తించడం సాధ్యం కాదు. చీకట్లు కూడా ముసురుకుంటున్నాయి. నాయుడికి పట్టుమని పది గజాల దూరానికి కూడా చూపు ఆనదు.

''మనవూర్లో జాతరెప్పుడు సామీ. నాయాల్ది వోటల్లలో తిని తినీ నోరు సవి సెడిపొయ్యుండాది. సాటు పెట్నారా ఇంకా లేదా? ఏ ఇసయం ఎవరి దగ్గరో ఒకరి దగ్గర సెప్పంపు సామీ. మింటు మణి స్తంభం కాడి కొచ్చిన ఏ మడిసీ నా కన్ను దప్పి పోలేరు'' అన్నాడు కొండయ్య. అతడి నోరు సారా కంపు కొడుతోంది. దూరంగా ఫైరింజనొకటి గంట కొట్టుకుంటూ పోతోంది. గబాల్న బ్రిడ్జి క్రింద కనిపిస్తున్న తన గుడిసె కేసి చూసుకుని ''మనచోటు గాదులే'' అంటూ వెడ నవ్వు నవ్వాడు కొండయ్య.

బస్సు రాగానే సీట్ల కోసం చిన్న సైజు దొమ్మీ జరిగింది. కొండయ్య చొరవతోపోరాడి నాయుడు కోసం ఒక కిటికీ సీటు సంపాదించాడు. బస్సు ఎక్కాక కూడా మునుస్వామి నాయుడు చంద్రయ్య కోసం ఎదురుచూడసాగాడు. చంద్రయ్య రాలేదుకానీ ఆ

సమయానికి అపరంజమ్మే మళ్ళీ నాయుడ్ని వెదుక్కొని వచ్చింది. తెల్లవారనంగా వెళ్ళిన కొడుకు ఇంతవరకు భోజనానికి కూడా రాలేదని, వస్తూనే వాడికి బుద్ధి చెప్పి ఊరికి పంపిస్తానని, తమ కష్టాల్నీ, చుట్టరికాన్నీ మనసులో పెట్టుకొని భూమిరేటు వగదెంచి, అప్పు వర తట్టుకుని, రిజిస్ట్రేషను చేసుకొమ్మని బస్సు బయల్దేరేదాకా ఆమె నాయుడితో చెప్పింది. చివరిగా సుందరమ్మ కూతురు తీర్థమాడంగానే జాబు రాయమనీ, తమ ఇంట్లోని పెరట్లో ఉన్న టెంకాయ చెట్టుకు అప్పుడప్పుడు నీళ్ళుపోసి పుణ్యం కట్టుకోమని ఆమె నాయుడిని వేడుకొని వెళ్ళిపోయింది.

క్రిక్కిరిసిన భవనాల మధ్య నుండీ, అల్లిబిల్లిగా అల్లుకున్న బిజీ రోడ్ల మధ్య నుండీ, పూనకం వచ్చినట్టు పరిగెత్తుతున్న వాహనాల మధ్యనుంచీ, మిరిమిట్లు గొలిపే రంగు రంగుల దీపాల నుంచి, జన సమూహాల మధ్య నుంచి, జనసమ్మర్ధం మధ్య నుంచి బస్సు దూసుకుపోతూ ఉంది. నాయుడు నిర్లిప్తంగా వెలుపలికి చూస్తూ కూచున్నాడు.

రోడ్డు కిరువైపులా ఉన్న వంట చెరకు డిపోలు, సామిల్లులు, అడితీలు కొయ్యలతో నిండుగా ఉన్నా. చాలనిదానికి ప్రతిదినం కొన్ని ఎకరాల చెట్లు నరికి కొయ్యల్ని లారీల్లో పట్నం చేరవేస్తున్నారు. ఇంత చేసినా చలికాలం చలి కాచుకోవాలంటే టైర్లు కాలవలసిందే.

వీధి కొళాయిల వద్ద జనం కొట్టుకుంటున్నారు. వాటరు టాంకులు మైళ్ళ నుంచి నీళ్ళు తెస్తున్నాయి. బోరింగులు నూర్ల అడుగులకు పోతున్నాయి. ఇసుక తవ్వి చుట్టుపట్ట నున్న ఏర్లు ఎండిపోతున్నాయి. చెరువుల్ని పూడ్చి ప్లాట్లు వేసి ఇళ్ళు కట్టుకుంటున్నారు.

బస్సు వ్యాసరప్పాడి దాటింది. మూలకడై దాటింది. గ్రాండ్ ట్రంక్ రోడ్డు మీద నున్నగా సాగిపోతూ ఉంది. మంచి వెన్నెల, వచ్చీపోయే వాహనాల లైట్లలో వెన్నెల తెలియడం లేదు.

'కొట్రలియారో, కొరతలారో' బ్రిడ్జి క్రింద పెద్ద కాలువొకటి అగాధంలోకి జారి ఉంది. కూలీలు కొందరు లారీల్లో పెద్దగా రొద జేసుకుంటూ నగరం వైపు వెళ్ళిపోతున్నారు.

భవిష్యత్తు తలచుకుంటూ భయం భయంగా కళ్ళు మూసుకున్నాడు మునస్వామినాయుడు. జీవనదులు, పంట కాలువలు, సెలయేళ్ళు ఇంకిపోతున్నాయి. డ్రయినేజీలు, మురికి కాలువలు పొంగి పొర్లుతున్నాయి.

(13-12-89 ఆంధ్రప్రభ వారపత్రిక)